Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk

J. S. Møller-Holst
Krigsfangerne i
Rusland og Sibirien
1914 - 1920.

1920.
(2 forsk. Tryk.)

VERDENSKRIGEN 1914-18 8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130019383696

0496

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

DANSK HJÆLPEAKTION FOR KRIGSFANGERS HJEMSENDELSE
„DANAKTION“

KRIGSFANGERNE
I
RUSLAND OG SIBIRIEN 1914—1920
OG
„DANAKTION“S HOVEDFORMAAL

KØBENHAVN
TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (IVAR JANTZEN)
1920

Kgi. 673

Forvirringen var saa stor, at det ofte passerede, at et Tog med c. 1000 Mand blev staaende Dage imellem to Forplejningsstationer, og hvor Fangerne ikke fik andet, end hvad de kunde tigge sig sammen hos Befolkningen.

Efterhaanden som Lejrene fra de yderste Ender af Riget blev pakket til, blev de, paa Grund af Ængstelse for Pladsmangel, i den Grad overfyldt, at mange Lejre, der f. Eks. var beregnet til 4000 Mand, ofte maatte optage 8000 Mand, og mange Steder var Overfyldningen saa stor, at der i Hast blev bygget Jordbarakker, det vil sige Træbarakker, hvoraf en Trediedel er gravet ned i Jorden, og disse var i mange Tilfælde saa fugtige og daarligt indrettet, at alene Opholdet i dem var en Fare for Sundheden.

Hvorledes tror De, at en ungarsk Bondesøn fra de milde Donauegne, eller en af vore egne Sønderjyder har følt det at blive slæbt igennem et Land som Rusland og Sibirien, hvorom hans geografiske Kundskaber maaske ikke har været særligt store, men sikkert er blevet helt forvirrede, efter at han Maaned for Maaned — igennem Sommer og Vinter — er blevet ført fra Sted til Sted, inden han havnede langt ude i Østsibirien, Tusinder af Mile fra sit Hjem. De var en Fortvivlelse nær og troede aldrig mere at skulle komme hjem.

Interessant er det, naar man selv nu, 6 Aar efter, taler med dem om disse første Aars Rejselidelser, under hvilken Tid der ikke var nogen som helst officiel Hjælp for dem. De fortæller alle med Begejstring og Taknemlighed om den store Hjælp og Støtte, som den danske Konsul Wadsted i Omsk og den svenske Røde Kors Søster Frk. Else Brändström var for dem, hvorledes disse Mennesker Dag og Nat arbejdede med at fordele Mad og Klæder til denne uendelige Strøm af Krigsfanger, som kom igennem Sibirien.

En fuldstændig Mangel paa sanitære Forholdsregler fra Russernes Side, sammen med de frygteligt overfyldte Lejre, og Umuligheden ved paa Rejserne at holde sig rene, gav i Aarene 15 og 16 Anledning til forfærdelige Sygdomsepidemier, især hærgede Plettyfus overalt; der var Lejre, hvor faktisk over Halvdelen af Krigsfangerne døde, ja det var Tusinder og atter Tusinder af Fanger, som da bukkede under for Døden.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Den Gang beklagede man dem, men nu er der mange af deres overlevende Kammerater, som misunder dem, for de Lidelser, som disse faa tilbageblevne har gennemgaaet i de sidste tre Aar, er mere end man skulde tro, at Mennesker kunde bære.

Efter at den første Forvirring havde sat sig, indsaa den russiske Regering, at disse Masser af Krigsfanger maatte gøres frugtbringende, og i Løbet af Efteraaret 15 og Sommeren 16 blev ca. $^2/_3$ af alle de Fanger, som var slæbt til Sibirien, kommanderede paa Arbejde. Dels blev de sendt paa Arbejde paa Murmanbanen, den Sydvestsibiriske Bane og til de forskellige Bjærgværker i Ural og Altajbjærgene. De lykkeligstes Lod var deres, som blev kommanderet paa Arbejde hos Bønderne, for disse Fanger blev i Løbet af kort Tid betragtet og behandlet som Medlemmer af Familien.

Forholdene og Behandlingen paa de store Arbejdssteder var forfærdelige, værst dog paa Murmanbanen, hvor der, paa Grund af Mishandlinger, daarlig Ernæring og elendige Boliger, udbrød Tyfusepidemier, som kostede Tusinder af Fanger Livet. Man siger, og vist nok ikke med Urette, at hver Jærnbanesvelle paa Murmanbanen har kostet en Krigsfanges Liv.

Aaret fra Sommeren 16 til Efteraaret 17 var, for de i de sibiriske Lejre tilbageblevne 250,000 Krigsfanger, relativt et Hvileaar. Ernæringsforholdene var ret gunstige, vel var Rationerne alt for smaa, men for de Midler, som mange Krigsfanger fik hjemme fra, kunde de forbedre Forholdene baade for dem selv og deres Kammerater.

Krigsfangerne fik selv organiseret udmærkede Hospitaler, et fortrinligt Sanitetsvæsen og igennem det danske Røde Kors fik de en Masse Bøger, ved Hjælp af hvilke de oprettede Skoler, baade almindelige og Fagskoler, Teatre og Musikorkestre. Interessant var det ofte at se, hvor de med smaa Midler selv lavede deres Musikinstrumenter og mange andre Ting.

Jeg saa en Gang paa et Krigsfangeteater Operetten »Geisha«, Teksten og Musiken skrevet efter Hukommelsen, Dragter og Kulisser alting lavet selv, hovedsageligt af overflødige Tæppebetræk, som bag efter var malet; det var fortræffeligt udført, selv Damernes Roller.

Forholdene var den Gang i Lejrene meget strænge, men det

afhang forøvrigt fuldstændigt af den russiske Kommandant, hvis mere eller mindre personlige gode Egenskaber altid lagde sit Præg over Lejren.

Som et morsomt Eksempel paa, hvorvidt en godmodig Kommandant, for gode Ord og Betaling kunde gaa, kan jeg fortælle, at flere velhavende Fanger fra østsibiriske Lejre, mod at afgive Æresord paa at komme tilbage, har faaet Pas og Rejsetilladelse og foretaget Rejser paa flere Uger i Kina.

Lejrene var yderst forskellige, nogle Steder bestod de af udmærkede to Etages Stenhuse, andre Steder af eet Etages Træhuse og atter andre Steder af Jordbarakker. Overalt var Officererne internerede for sig og Soldaterne for sig; omkring Officerslejrene var der altid et 3—4 Meter højt Plankeværk, medens om Soldaternes kun Pigtraad.

Ude fra gør Lejrene som Regel et godt Indtryk, men naar man kommer ind i dem, forfærdes man over de Forhold, der bydes Mennesker at leve under i Aarevis.

Jeg har besøgt næsten Halvdelen af de sibiriske Fængsler, og de er i al deres Grusomhed dog menneskelige Boliger; der er Enkeltrum eller Fællesrum til 5—6 eller 10—20 Personer — Forbrydere —, men det er gode, rummelige Lokaler og efter min Mening langt bedre Forhold, end der i Almindelighed blev budt Krigsfangerne.

Jeg har i mange Lejre set Officererne pakket sammen i store Sale med indtil 200 Mand og til hver Mand saa megen Plads som til to smaa Sengesteder og Soldaterne under endnu værre Forhold — i Barakker med et Rum beregnet til 250 Mand, har jeg set 5—600 Mand pakket sammen. Sengene stillet i to Lag oven paa hinanden.

Tænk Dem saadanne Forhold om Vinteren, naar det fryser 39—40° Reamur, og daarligt, eller slet ikke opvarmet inde. Der er en Luft, saa man næsten ikke kan aande.

Livet i Lejrene var naturligvis frygteligt monotont; for Mandskabets Vedkommende kunde det endda gaa an, da de, som var tilbage i Lejrene, skiftevis blev kommanderet paa Arbejde, men for Officererne var det mere end strængt i 6 lange Aar at sidde indespærrede uden Arbejde eller anden sund Beskæftigelse.

Tænk paa gamle Dage — det vil sige før Krigen — hvorledes den civiliserede Verden skreg op over de brutale russiske Gru-

somheder, naar den gamle Czarregering deporterede saa og saa mange politiske Forbrydere til Sibirien, hvorhen de var forviste til at leve 5 eller 6 Aar, maaske mindre, og dog havde de i mange Tilfælde Lov til at leve frit, hvor de vilde, i et helt Guvernement — et Land saa stort som hele Tyskland! — og sammenlign saa det med disse ulykkelige Mennesker, der nu sidder indespærrede i 6 Aar uden engang at kunne se ud over de aabne Marker.

I Foraaret 17 overtog den danske Regering Protektionen af alle østrig-ungarske Krigsfanger og samtidig overtog det svenske Røde Kors Protektionen af rigstyske og tyrkiske Krigsfanger.

Jeg selv blev som Delegeret sendt til Irkutsk i Efteraaret 17 for at overtage Ledelsen af Hjælpearbejdet i Mellem- og Østsibirien, en Rayon saa stor, at en Rundrejse til alle Lejrene tog mig mindst 4 Maaneder.

Vort egentlige Arbejde var, med Hjælp af en Sekretær og en Skriver, at fordele de Midler imellem Fangerne, som igennem den danske Regering blev stillet til vor Disposition af Østrig-Ungarn; men til Trods for, at dette var ret store Summer, forslog det dog kun lidt til vort store Fangekontingent.

Jeg indsaa derfor snart, at hvis det skulde lykkes os at yde Krigsfangerne en virkelig positiv Hjælp, maatte vi slaa ind paa helt andre Baner.

Vi indrettede derfor et Centralkontor i Irkutsk med et Personale af 20—30 Mand, naturligvis Krigsfanger og Underdelegationer i Krasnojarsk og Vladivostok, da Russerne i disse Byer havde Rayonstabe. Vi begyndte derpaa et meget omfattende og intimt Samarbejde med alle Lejrene, indrettede Kartotheker over alle Fangerne og skaffede os Kopier af alle Regeringsbestemmelser, Love og Befalinger angaaende Fangerne.

I Løbet af kort Tid benyttede alle Lejrene os som deres Administrationskontor, alle Ansøgninger, Protester og Klager blev sendt til os, for derfra, enten personligt eller skriftligt, at blive forelagt de russiske Myndigheder.

Vi klagede over sløsagtige eller tyvagtige Kommandanter, forlangte dem erstattet med andre, intervenerede for uskyldigt fængslede Krigsfanger, sørgede for, at Lønninger og Forplejningssummer blev indbetalt rettidigt og ikke, som i Begyndelsen

af mit Ophold derude, med Ugers, ja Maaneders Forsinkelse, og intervenerede stadigt hos Regeringen for at faa Brændsels- og Forplejningsrationerne forhøjede.

Enhver vil kunne forstaa, hvad dette økonomisk betød for Fangerne; f. Eks., at en Forplejningsration blev forhøjet med blot 10 Kopek om Dagen pr. Mand beløb sig, for Fangerne i Sibirien, til c. ½ Million Rbl. om Maaneden, eller som ved en Lejlighed i det sidste Halvaar af mit Ophold derude, da Priserne steg med Kæmpeskridt, lykkedes det os at faa en Forhøjelse af en Rubel pr. Mand om Dagen, hvilket blev c. 5 Millioner Rubler om Maaneden, og dette sidste paa et Tidspunkt, hvor vi af egne Midler kun havde c. ½ Million Rubler om Maaneden.

Jeg nævner her den danske Regerings Arbejde derude, for at vise, hvor meget værre Krigsfangernes Stilling nu er, da ingen udenforstaaende neutral Magt varetager deres Interesser.

De første tre Aar af Fangenskabet var forfærdelige i deres monotone Ensformighed, kun afløst af de frygtelige Epidemier, som hver Maaned rev Tusinder af Kammeraterne bort, men det var dog ingen Ting imod de sidste tre Aars Lidelser.

Disse begyndte med Revolutionen i Februar 17, som havde en frygtelig Desorganisation indenfor Administrationen til Følge, hvilket resulterede i Ugers og Maaneders forsinket Udbetaling af Forplejningssummerne, eller fuldstændig Tilbageholdelse af samme.

Jeg husker f. Eks. Lejrene ved Blagoweschtschensk, hvor under mit første Besøg i Efteraaret 17 Krigsfangerne ingen Forplejningspenge havde faaet i over tre Maaneder, men kun et lille Forskud i Produkter, saa lille, at de netop kunde holde Livet oppe, hvad der foraarsagede flere hundrede Skørbugstilfælde.

Det hed sig, at dette Forskud venligst blev givet af Kommandanten personligt, men ved nærmere Undersøgelse viste det sig, at Pengene forlængst var udbetalt til Kommandanten, og at denne kun forsøgte at berige sig paa de stakkels Fangers Bekostning, i Haab om, at Uordenen vilde blive saa stor, at han ikke behøvede at aflægge Regnskab.

Denne Kommandant fik vi imidlertid fat i, men der var Masser af lignende Tilfælde, som gav Anledning til maanedlange meningsløse Lidelser for Tusinder af Krigsfanger.

Under den næste Revolution i Vinteren 17—18, da Bolschevikerne tog Magten, blev flere Tusinde Krigsfanger dræbte, dels ved Bombardement af Byerne og Lejrene og dels ved røveriske Overfald.

Dette var en Rædselsbølge, som gik hen over Sibirien fra Vest til Øst; jeg glemmer aldrig Bombardementet paa Irkutsk, det varede uafbrudt i 9 Døgn, og da det var færdigt, var en fjerde Del af Byen skudt ned eller brændt ned, og altid gik det mest ud over Fangerne.

Derefter fulgte igen en Tid med fuldstændig Opløsning i alle Administrationerne; Krigsfangerne blev proklameret frie Borgere, hvilket i første Øjeblik vakte vild Glæde, derefter fuldstændig Forvirring, da det jo praktisk talt kun betød Ophævelse af Russernes Forpligtelser overfor Krigsfangerne. Hvor skulde disse ulykkelige Tusinder gaa hen, hvad skulde de leve af, uarbejdsdygtige, ukendte med Forholdene, som de var, og dertil midt i denne kaotiske Forvirring.

Det var frygtelige Maaneder af Frihed, i Særdeleshed for de syge og svage, de ubemidlede, Lægerne og naturligvis ikke mindst for Officererne, som var uglesete og mistænkte af Bolschevikerne.

Resultatet var Hunger og Lidelser, Forfølgelser, Mishandlinger og Sygdomme — Kønssygdomme —, der var Lejre, hvor der efter denne Frihed blev konstateret over 2000 Syfilistilfælde.

Det var en frygtelig anspændende Tid for os Delegerede, — vel sad Hovedkommissariatet for hele Sibirien i Irkutsk, men de lokale Kommissariater i de andre Byer lystrede ikke Ordre fra Irkutsk, saa efter at vi havde faaet Hovedkommissariatet i Irkutsk til at indse, at denne Passivitet overfor Krigsfangerne var det rene Mord, maatte vi rejse fra By til By for at forhandle med hvert enkelt Kommissariat for sig om Ordningen af Fangernes Forhold.

Det varede imidlertid ikke længe, inden Situationen igen forandrede sig og traadte ind i en ny Fase. Soldaterne, som nu havde taget Magten, men var mætte af at plyndre Bourgeoisiet og trætte efter fire Aars Fronttjeneste, forsvandt lidt efter lidt hjem til Landsbyerne. Den røde Armé bestod derefter udelukkende af alle de daarlige Elementer, som Kommissærerne slet

ikke kunde styre. Overfald og Plyndringer hørte til Dagens Orden.

For at skaffe noget bedre Materiale til Arméen og ogsaa af politiske Grunde, paabegyndtes nu, efter Ordre fra Moskov, en ivrig Agitation i alle Lejrene, for blandt Fangerne at hverve nyt Mandskab.

Denne Agitation udartede inden ret længe til ligefrem Tvangsmobilisation og Mishandling af Krigsfangerne, som ønskede at forholde sig neutrale.

Som Regel blev Lejrene delt i to Dele, den ene for de neutrale og den anden for de i den røde Armé indtraadte Krigsfanger; disse sidste kaldte sig for Internationalister, og for Agitationens Skyld var det naturligvis indrettet saaledes, at Internationalisterne fik en glimrende Forplejning, medens de neutrale Krigsfanger ligefrem sultede. Det blev endogsaa Delegationerne forbudt at yde disse nogensomhelst materiel Hjælp, saa paa den Tid maatte vi ofte, ved Hjælp af Bestikkelse, ved Nattetid smugle Fødevarer ind i Lejrene.

Vi gjorde alt, hvad der stod i vor Magt, for at understøtte Krigsfangerne, men Nøden og Mishandlingerne var saa forfærdelige, at vi kun delvis kunde hjælpe dem.

Hvad disse Tusinder gennemlevede i Foraaret 18, kan slet ikke beskrives. Dagligt modtog vi Telegrammer fra alle Egne, mange Dagsrejser borte, om øjeblikkeligt at sende en Delegeret til Hjælp. Jeg husker, da jeg kom til Lejrene ved Verchni Udinsk, hvor c. 4000 Krigsfanger var interneret, havde den russiske Garnison (omtrent 2000 Rødgardister) dræbt alle de russiske Officerer, plyndret Krigsfangelejrene og dræbt en halv Snes Fanger, men det værste var, at de samtidigt havde givet Krigsfangerne fri, uden at tænke paa Følgerne.

Disse ulykkelige Mennesker havde allerede i 6 Dage inden jeg kom, maattet klare sig selv, som de bedst kunde, havde solgt Klæder og Værdisager, for blot at holde den værste Sult borte. Uden Vaaben kunde de jo ikke forsvare sig, og hver Nat blev enkelte af Barakkerne overfaldet af fuldt bevæbnede Bander, som hver Gang plyndrede og mishandlede Fangerne.

Da der ikke fandtes nogensomhelst Kommando eller Administration, med hvem jeg kunde forhandle, fik jeg ved Hjælp af

Krigsfangerne kaldt en 7—800 Rødgardister sammen til et Møde i Teatersalen, hvor jeg, efter at have holdt et langt Foredrag for dem, fik dem til at vælge en Komité til Administration af alle Forplejningssagerne. Jeg blev der nogle Dage, til Hovedkommissariatet i Irkutsk fik sendt andre Officerer derned.

Derfra rejste jeg til Lejrene ved Nischni Udinsk, tre Dagsrejser borte. Ved min Ankomst dertil viste det sig, at ogsaa der regerede Rødgardisterne, alle de af Kommissariatet ansatte russiske Officerer var flygtede, hvorefter Rødgardisterne havde givet det krigsfangne Mandskab Frihed, dog sørgede de for deres Forplejning, men Officererne, c. 1400, mest ældre Herrer, var strængere indespærret end nogensinde. De var stadigt Genstand for Mishandlinger, der havde været de raaeste Husundersøgelser hos hver enkelt, hvorved alle deres Penge, Værdigenstande og Klæder var frataget dem, man havde yderligere ogsaa bortjaget alle Officerstjenerne og andre Arbejdere, saa de gamle Herrer selv var henvist til at vaske, gøre rent og lave Mad; dette var imidlertid ikke det værste, men samtidig havde man sat dem paa Strafferationer, — en Femtedel af almindelig Ration — altsaa kun en Femtedel Pund Brød om Dagen og andre Ting i Forhold til dette.

Det var forfærdeligt at se disse fortvivlede Mennesker, som ganske forsvarsløse maatte lade sig sulte ihjel.

Jeg opsøgte naturligvis straks det lokale selvbestaltede Kommissariat og optraadte saa kraftigt med mine Protester, at jeg blev kastet i Fængsel. Det lykkedes mig imidlertid, ved Hjælp af Internationalisterne, ret hurtigt at komme fri og efter lange Forhandlinger at faa Forholdene nogenlunde regulerede.

Jeg nævner kun disse to Eksempler, men der var hundreder af lignende Tilfælde, og Maaneder igennem forefaldt dagligt Overgreb og Mishandlinger, hvilke Lidelser sammen med den evige Usikkerhedsfølelse virkede deprimerende paa Krigsfangerne.

Lidt efter lidt kom der dog en Smule Orden i det hele, og straks efter den Brest-Litauske Fredsslutning paabegyndte Bolschevikerne saa smaat en Evakuering af Krigsfangerne. — Det viste sig imidlertid hurtigt, at de Ledende, som den Gang var i Sibirien, slet ikke magtede denne Opgave; en halv Snes Tog

blev afsendt fra det yderste Østsibirien, men naaede ikke langt, da Desorganisationen var saa stor, at flere af Togene stod stille mange Dage imellem to Forplejningsstationer, uden at der paa anden Maade blev sørget for Forplejningen.

Vi maatte da nedlægge en kraftig Protest, hvorefter Evakuationen blev standset, indtil den danske Delegation en Uge senere overtog al Forplejning af Fangerne fra Lejrene til den tyske Grænse. Vi organiserede hurtigt Evakuationskomitéer af dygtige Fagfolk blandt Fangerne, indrettede Køkkenvagoner og Bagerier og købte Produkter, og ikke 14 Dage senere afgik det første Hold Invalider paa c. 1000 Mand, med egen Køkkenvagon og med Produkter til en Rejse paa 3 Uger.

Det lykkedes os i Løbet af de første Uger at faa afsendt 7 Hold eller omtrent 7000 Mand, alle Invalider, men desværre naaede ingen af dem at komme hjem, da netop paa den Tid den næste store Rystelse gik over Sibirien — Czechernes Opstand —, som efter et Par Maaneders svære Kampe endte med Bolschevikernes Fald og Indsættelsen af Koltskaks Regering.

Disse Maaneder var om muligt endnu værre end nogen tidligere Periode for Krigsfangerne. Først det, at de nu alle med et Slag mistede enhver Udsigt til, i en overskuelig Fremtid, at komme hjem. Dernæst at de — fordi c. 10 pCt. af Fangerne var traadt ind i Bolschevikernes Hær, ikke fordi de var Bolscheviker, men for at faa Mad og Frihed — af Russerne og Czecherne blev forfulgt og mishandlede som Spioner og Fjender — det gensidige nationale Had gjorde sig naturligvis ogsaa gældende — og til Trods for at Overkommandoerne gjorde sit yderste for at holde Orden, blev der dog skudt og henrettet mange hundrede, maaske tusinde, uden væsentlig Grund.

Disse Borgerkrige og de lokale Opstande, som til Stadighed i de sidste tre Aar har hærget Sibirien, gav altid Anledning til Mishandling af de forsvarsløse Fanger, f. Eks. fra en Lejr ved Baikalsøen drev Bolschevikerne med Vaabenmagt c. 2000 Fanger ud til Fronten og tvang dem til sammen med de røde Tropper at kæmpe imod Czecherne, og trods alt, hvad vi gjorde for at redde dem, blev mindst Halvdelen dræbt.

Alle Fængslerne i Sibirien var i de første Maaneder efter Regeringsskiftet overfyldt med Krigsfanger; uden Grund blev en-

hver, der befandt sig udenfor Lejrene, kastet i Fængsel, og det tog os Maaneder af Rejser fra Fængsel til Fængsel med Interventioner og Protester til Myndighederne, inden de kom paa fri Fod igen, det vil sige indespærret i Lejrene igen, for nu begyndte en strængere Indespærringstid end selv under Czarregimets Tid.

Den Koltchakske Regeringsperiode, der varede i halvandet Aar, var en fortsat Tid af Lidelser for Fangerne; først den ganske unødvendige strænge Indespærring, sammen med den, under Bolschevikerne, næsten fuldkomne Opløsning af Lejrenes egne Organisationer som Skoler, Sport, Teatre og Lejrenes Centralbureau til Varetagelse af de fælles Interesser, og den deprimerede Tilstand, som Fangerne nu efter fem Aars Fangenskab befandt sig i, gjorde det muligt igen at faa organiseret et blot nogenlunde fredigt Lejrliv.

Dertil kom Revolutionen i Hjemlandet, som ogsaa gav Anledning til nationale Splittelser og Stridigheder indenfor Lejrene; det ene med det andet gjorde et fortsat Ophold der uudholdeligt. Med Sorg saa vi vore maanedlige Hospitalsrapporter, hvilke i denne Periode viste en saa stærkt stigende Procent af Sindssygetilfælde, at vi i næsten alle Lejrene maatte forlange særlige Barakker for disse syge.

Efter at det første halve Aars Forvirring nogenlunde havde sat sig, begyndte Nedgangsperioden for den Koltchakske Regering, som for Krigsfangernes Vedkommende særligt gav sig Udslag i en Fordyrelse af alle Produkter, en Fordyrelse som vel næppe er set noget andet Sted i Verden.

Da Størstedelen af de Produkter, som brugtes i Østsibirien, kom fra Kina og Japan og betaltes med japanske Yen, kan Kursfaldet paa Rublen i Forhold til Yen bedst illustrere Dyrtiden; i Vinteren 18—19 kostede en Yen 5 til 6 Rubler, medens en Yen i Vinteren 19—20 kostede indtil Rbl. 1800 — (et tusinde otte hundrede Rubler).

Selv om Regeringen i Almindelighed stillede sig forstaaende overfor vore Krav for Krigsfangerne og stadigt forhøjede Forplejningsrationerne, gik dette dog saa langsomt i Forhold til Prisstigningerne, at der faktisk i Lejrene herskede permanent Hunger.

Det var en frygtelig Tid for alle Fangerne, men i Særdeleshed dog for Lægerne og de udvalgte af Fangerne, der forestod Lejrenes Interesser; disse havde det tunge Ansvar at skulle organisere Sulten og samtidigt finde Midler til at forbedre Forholdene.

Der blev organiseret Industri i Lejrene, og det lykkedes at skaffe Tilladelse til frit at sælge disse Varer over hele Landet.

Det var forbavsende at se, hvad Fangerne kunde lave, med selvlavet Værktøj; der var Møbelindustri, Børstenbinderarbejde, Lædervarer, ja alt lige til Nürnbergerkram, og naar man paa den Tid kom i Lejrene, saa man alle nogenlunde raske beskæftigede. Selv gamle, af Fangenskabet nedbrudte Stabsofficerer sad fra Morgen til Aften med rystende Hænder og stoppede Cigaretter, for at tjene til et strængt nødvendigt halvt Pund Brød ekstra om Dagen.

Det var en aldeles ubeskrivelig Nød, og den mentale Tilstand hos Fangerne forværrede sig for hver Maaned. Jeg forsikrer, at naar man i Efteraaret 19 besøgte Lejrene, fik man det Indtryk, at det snarere var en Galeanstalt end en Krigsfangelejr, man var kommen ind i.

I Vinteren 19—20, da Koltchaks Regering faldt og Borgerkrigen for fjerde Gang væltede hen over Lejrene, kulminerede Krigsfangernes Lidelser.

Atter blev Tusinder dræbt og Fængslerne fyldt; Administrationerne opløstes og dermed indstilledes Forplejningerne; det var igen det samme fortvivlede Kaos som ved de tidligere Regeringsskifter.

Delegationerne fordelte skyndsomst deres sidste Midler imellem Lejrene for at afhjælpe den første Nød, og til Trods for, at alle Udlændinge straks forlod Sibirien, forblev de danske Delegationer paa deres Post, til en Maaned efter at Bolschevikerne havde overtaget Regeringen, men saa forlod ogsaa vi Sibirien, da den danske Regering havde indstillet sit Arbejde for Krigsfangerne.

Mærkeligt nok tog Fangerne den sidste Omvæltning med nogenlunde Ro, da de haabede, at de med Bolschevikerne vilde faa Forbindelse med Hjemlandet over Rusland og dermed faa Udsigt til at komme hjem, men hvorledes de nu føler det, hvor

de, trods alle Forhaabninger, staar overfor at skulle gennemleve en 7de Vinters Rædsler, vil enhver kunne forstaa.

Saa længe den danske Regering havde sine Delegationer i Sibirien og Rusland, havde Krigsfangerne den Tryghedsfølelse, at de igennem dem kunde faa den første Hjælp, og at de igennem dem stod i Forbindelse med deres Hjemland. Alene hvad det betød som moralsk Støtte, maa staa enhver klart.

»Dannebrog«, vort kære, smukke Flag, som altid vajede over Delegationerne og Konsulaterne, var for Krigsfangerne Fredstegnet — Samlingsstedet — Hjælpen!

Mange Aar er gaaet siden »Dannebrog« sidst var i Krig, men faa her hjemme ved, at under de skiftende Borgerkrige i Sibirien, i de kritiske Øjeblikke, naar Krigen bevægede sig hen over Lejrene, blev, paa indtrængende Opfordring fra Fangerne, Dannebrog sammen med Røde Kors Flaget hejst over Lejrene, ikke som et Krigsbanner, men som et Fredstegn til Beskyttelse for de Tusinder forsvarsløse.

Nu er al officiel Hjælp i Rusland og Sibirien indstillet, men i Anerkendelse af den værdifulde Støtte, Danmark har ydet Krigsfangerne i de sidste tre Aar, har østrig-ungarske Kvinder henvendt sig til Kvinderne i den danske Rigsdag med et indtrængende Opraab til Danmark om Hjælp!

Resultatet var Dannelsen af »Danaktionen«, men netop som denne havde paabegyndt sin Virksomhed, kom Efterretningen om, at Nationernes Forbund havde overdraget Professor Fridtjof Nansen at sørge for Krigsfangernes Hjemsendelse.

»Danaktionen« satte sig derefter i Forbindelse med Fridtjof Nansen, der meddelte, at alle de forskellige Regeringsmidler, som er stillet til hans Disposition, er Midler, som er givet som Laan til de Stater, der faar deres krigsfangne Undersaatter hjem, og som kun maa bruges til Evakuationen af Fanger fra den russiske Grænse og hjem, men at han ingen Penge har til det absolut nødvendige Hjælpearbejde i selve Rusland og Sibirien for at holde Livet oppe *i de ulykkelige, som maa blive der den 7de Vinter, og glem ikke, at disse netop er de gamle, syge og Invaliderne.*

»Danaktionen« er sikker paa at komme det danske Folks Ønsker i Møde, naar den tager denne Sag op og beder alle om at

yde en Hjælp til at lindre Nøden for disse de »Ulykkeligste af alle Ulykkelige«, som nu skal fejre den 7de Jul i Fangenskab Tusinder af Mile fra deres Hjem.

»Danaktionen har, som et selvstændigt Led i Nansen-Aktionen, bestemt sig til straks at sende en Delegeret til Rusland for helt ude ved den sibiriske Grænse at aabne en Hjælpestation, hvilken derfra i første Række skal hjælpe Hospitalerne og understøtte de nødlidende under Evakuationen fra Sibirien. Til Leder af dette Arbejde har »Danaktionen« været saa heldig at sikre sig Statsraad Koefoed, som lige er hjemkommen fra Sibirien efter tre Aars Arbejde for Krigsfangerne, og som derfor har alle Betingelser for at kunne gennemføre dette Hverv.

Alle Pengemidler, Klæder, Fødevarer og Medikamenter vil blive direkte fordelte til Fangerne af »Danaktionen«s egne betroede Delegerede, saa der er fuld Garanti for, at de indkomne Gaver vil blive fordelte netop til de Fanger, som er mest trængende, særligt de syge og svage.

»Danaktionen« nærer det sikre Haab, at det danske Folk, naar det er blevet oplyst om de ulykkelige, fortvivlende Forhold, hvorunder Krigsfangerne vedvarende lever, vil hjælpe saa rigeligt, at »Danaktionen« i Vinter kan udsende flere Hjælpeekspeditioner, saa at de endnu efterladte Krigsfanger ikke bliver skuffet i deres Tillid til, som hidtil, naar Nøden var størst, at faa virkelig Hjælp fra Danmark.

I. S. Møller-Holst.
fhv. dansk Vicekonsul i Irkutsk.

DANSK HJÆLPEAKTION FOR KRIGSFANGERS HJEMSENDELSE
„DANAKTION“

KRIGSFANGERNE
I
RUSLAND OG SIBIRIEN 1914—1920
OG
„DANAKTION“S HOVEDFORMAAL

KØBENHAVN
TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (IVAR JANTZEN)
1920

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Da der endnu, to Aar efter Verdenskrigens Afslutning, stadigt opholder sig c. 150,000 Krigsfanger i Sibirien, vil det sikkert have Interesse for mange at høre, under hvilke Forhold disse lever derude, og hvorfor de endnu opholder sig der.

Under Verdenskrigen blev der fra den russiske Front ført over 1½ Million Krigsfanger ind i det indre Rusland, deraf var c. 88 pCt. Østrig-Ungarere, 10 pCt. Rigstyskere og 2 pCt. Tyrkere.

Den største Del af Fangerne blev taget i de to første Krigsaar under de heldige russiske Offensiver. Fangerne blev hurtigst muligt sendt ind i Landet, men da det var saa store Masser, var de russiske Administrationer slet ikke belavet paa at modtage dem, og Følgen var, at de stadigt blev sendt fra Sted til Sted helt ud i de yderste Ender af det mægtige russiske Rige, til Turkestan, Afganistan, ja helt ud til Stillehavets Kyster i det østlige Asien.

Det tog for manges Vedkommende fra 8—12 Maaneder, inden deres Rejselidelser tog Slut.

Rejsen foregik i »Tjepluskas«, det er Kreaturvagoner, hvori der i Midten er opstillet en Ovn og til begge Sider anbragt Hylder, hvorpaa Krigsfangerne opholder sig. Disse Tjepluskas var indrettet til russiske Militærtransporter og beregnet til 32 Mand pr. Vagon, hvilket til Nød kunde gaa til kortvarige Ture; men for Krigsfangernes Vedkommende var der ofte baade 40 og 50 Mand i hver Vagon og saa tilmed paa disse uendelige Rejser.

Dertil kom, at Forplejningsforholdene var fortvivlede, ikke fordi den russiske Regering ikke vilde sørge for dem, men fordi

Forvirringen var saa stor, at det ofte passerede, at et Tog med c. 1000 Mand blev staaende Dage imellem to Forplejningsstationer, og hvor Fangerne ikke fik andet, end hvad de kunde tigge sig sammen hos Befolkningen.

Efterhaanden som Lejrene fra de yderste Ender af Riget blev pakket til, blev de, paa Grund af Ængstelse for Pladsmangel, i den Grad overfyldt, at mange Lejre, der f. Eks. var beregnet til 4000 Mand, ofte maatte optage 8000 Mand, og mange Steder var Overfyldningen saa stor, at der i Hast blev bygget Jordbarakker, det vil sige Træbarakker, hvoraf en Trediedel er gravet ned i Jorden, og disse var i mange Tilfælde saa fugtige og daarligt indrettet, at alene Opholdet i dem var en Fare for Sundheden.

Hvorledes tror De, at en ungarsk Bondesøn fra de milde Donauegne, eller en af vore egne Sønderjyder har følt det at blive slæbt igennem et Land som Rusland og Sibirien, hvorom hans geografiske Kundskaber maaske ikke har været særligt store, men sikkert er blevet helt forvirrede, efter at han Maaned for Maaned — igennem Sommer og Vinter — er blevet ført fra Sted til Sted, inden han havnede langt ude i Østsibirien, Tusinder af Mile fra sit Hjem. De var en Fortvivlelse nær og troede aldrig mere at skulle komme hjem.

Interessant er det, naar man selv nu, 6 Aar efter, taler med dem om disse første Aars Rejselidelser, under hvilken Tid der ikke var nogen som helst officiel Hjælp for dem. De fortæller alle med Begejstring og Taknemlighed om den store Hjælp og Støtte, som den danske Konsul Wadsted i Omsk og den svenske Røde Kors Søster Frk. Else Brändström var for dem, hvorledes disse Mennesker Dag og Nat arbejdede med at fordele Mad og Klæder til denne uendelige Strøm af Krigsfanger, som kom igennem Sibirien.

En fuldstændig Mangel paa sanitære Forholdsregler fra Russernes Side, sammen med de frygteligt overfyldte Lejre, og Umuligheden ved paa Rejserne at holde sig rene, gav i Aarene 15 og 16 Anledning til forfærdelige Sygdomsepidemier, især hærgede Plettyfus overalt; der var Lejre, hvor faktisk over Halvdelen af Krigsfangerne døde, ja det var Tusinder og atter Tusinder af Fanger, som da bukkede under for Døden.

Den Gang beklagede man dem, men nu er der mange af deres overlevende Kammerater, som misunder dem, for de Lidelser, som disse faa tilbageblevne har gennemgaaet i de sidste tre Aar, er mere end man skulde tro, at Mennesker kunde bære.

Efter at den første Forvirring havde sat sig, indsaa den russiske Regering, at disse Masser af Krigsfanger maatte gøres frugtbringende, og i Løbet af Efteraaret 15 og Sommeren 16 blev ca. $^2/_3$ af alle de Fanger, som var slæbt til Sibirien, kommanderede paa Arbejde. Dels blev de sendt paa Arbejde paa Murmanbanen, den Sydvestsibiriske Bane og til de forskellige Bjærgværker i Ural og Altajbjærgene. De lykkeligstes Lod var deres, som blev kommanderet paa Arbejde hos Bønderne, for disse Fanger blev i Løbet af kort Tid betragtet og behandlet som Medlemmer af Familien.

Forholdene og Behandlingen paa de store Arbejdssteder var forfærdelige, værst dog paa Murmanbanen, hvor der, paa Grund af Mishandlinger, daarlig Ernæring og elendige Boliger, udbrød Tyfusepidemier, som kostede Tusinder af Fanger Livet. Man siger, og vist nok ikke med Urette, at hver Jærnbanesvelle paa Murmanbanen har kostet en Krigsfanges Liv.

Aaret fra Sommeren 16 til Efteraaret 17 var, for de i de sibiriske Lejre tilbageblevne 250,000 Krigsfanger, relativt et Hvileaar. Ernæringsforholdene var ret gunstige, vel var Rationerne alt for smaa, men for de Midler, som mange Krigsfanger fik hjemme fra, kunde de forbedre Forholdene baade for dem selv og deres Kammerater.

Krigsfangerne fik selv organiseret udmærkede Hospitaler, et fortrinligt Sanitetsvæsen og igennem det danske Røde Kors fik de en Masse Bøger, ved Hjælp af hvilke de oprettede Skoler, baade almindelige og Fagskoler, Teatre og Musikorkestre. Interessant var det ofte at se, hvor de med smaa Midler selv lavede deres Musikinstrumenter og mange andre Ting.

Jeg saa en Gang paa et Krigsfangeteater Operetten »Geisha«, Teksten og Musiken skrevet efter Hukommelsen, Dragter og Kulisser alting lavet selv, hovedsageligt af overflødige Tæppebetræk, som bag efter var malet; det var fortræffeligt udført, selv Damernes Roller.

Forholdene var den Gang i Lejrene meget strænge, men det

afhang forøvrigt fuldstændigt af den russiske Kommandant, hvis mere eller mindre personlige gode Egenskaber altid lagde sit Præg over Lejren.

Som et morsomt Eksempel paa, hvorvidt en godmodig Kommandant, for gode Ord og Betaling kunde gaa, kan jeg fortælle, at flere velhavende Fanger fra østsibiriske Lejre, mod at afgive Æresord paa at komme tilbage, har faaet Pas og Rejsetilladelse og foretaget Rejser paa flere Uger i Kina.

Lejrene var yderst forskellige, nogle Steder bestod de af udmærkede to Etages Stenhuse, andre Steder af eet Etages Træhuse og atter andre Steder af Jordbarakker. Overalt var Officererne internerede for sig og Soldaterne for sig; omkring Officerslejrene var der altid et 3—4 Meter højt Plankeværk, medens om Soldaternes kun Pigtraad.

Ude fra gør Lejrene som Regel et godt Indtryk, men naar man kommer ind i dem, forfærdes man over de Forhold, der bydes Mennesker at leve under i Aarevis.

Jeg har besøgt næsten Halvdelen af de sibiriske Fængsler, og de er i al deres Grusomhed dog menneskelige Boliger; der er Enkeltrum eller Fællesrum til 5—6 eller 10—20 Personer — Forbrydere —, men det er gode, rummelige Lokaler og efter min Mening langt bedre Forhold, end der i Almindelighed blev budt Krigsfangerne.

Jeg har i mange Lejre set Officererne pakket sammen i store Sale med indtil 200 Mand og til hver Mand saa megen Plads som til to smaa Sengesteder og Soldaterne under endnu værre Forhold — i Barakker med et Rum beregnet til 250 Mand, har jeg set 5—600 Mand pakket sammen. Sengene stillet i to Lag oven paa hinanden.

Tænk Dem saadanne Forhold om Vinteren, naar det fryser 39—40° Reamur, og daarligt, eller slet ikke opvarmet inde. Der er en Luft, saa man næsten ikke kan aande.

Livet i Lejrene var naturligvis frygteligt monotont; for Mandskabets Vedkommende kunde det endda gaa an, da de, som var tilbage i Lejrene, skiftevis blev kommanderet paa Arbejde, men for Officererne var det mere end strængt i 6 lange Aar at sidde indespærrede uden Arbejde eller anden sund Beskæftigelse.

Tænk paa gamle Dage — det vil sige før Krigen — hvorledes den civiliserede Verden skreg op over de brutale russiske Gru-

somheder, naar den gamle Czarregering deporterede saa og saa mange politiske Forbrydere til Sibirien, hvorhen de var forviste til at leve 5 eller 6 Aar, maaske mindre, og dog havde de i mange Tilfælde Lov til at leve frit, hvor de vilde, i et helt Guvernement — et Land saa stort som hele Tyskland! — og sammenlign saa det med disse ulykkelige Mennesker, der nu sidder indespærrede i 6 Aar uden engang at kunne se ud over de aabne Marker.

I Foraaret 17 overtog den danske Regering Protektionen af alle østrig-ungarske Krigsfanger og samtidig overtog det svenske Røde Kors Protektionen af rigstyske og tyrkiske Krigsfanger.

Jeg selv blev som Delegeret sendt til Irkutsk i Efteraaret 17 for at overtage Ledelsen af Hjælpearbejdet i Mellem- og Østsibirien, en Rayon saa stor, at en Rundrejse til alle Lejrene tog mig mindst 4 Maaneder.

Vort egentlige Arbejde var, med Hjælp af en Sekretær og en Skriver, at fordele de Midler imellem Fangerne, som igennem den danske Regering blev stillet til vor Disposition af Østrig-Ungarn; men til Trods for, at dette var ret store Summer, forslog det dog kun lidt til vort store Fangekontingent.

Jeg indsaa derfor snart, at hvis det skulde lykkes os at yde Krigsfangerne en virkelig positiv Hjælp, maatte vi slaa ind paa helt andre Baner.

Vi indrettede derfor et Centralkontor i Irkutsk med et Personale af 20—30 Mand, naturligvis Krigsfanger og Underdelegationer i Krasnojarsk og Vladivostok, da Russerne i disse Byer havde Rayonstabe. Vi begyndte derpaa et meget omfattende og intimt Samarbejde med alle Lejrene, indrettede Kartotheker over alle Fangerne og skaffede os Kopier af alle Regeringsbestemmelser, Love og Befalinger angaaende Fangerne.

I Løbet af kort Tid benyttede alle Lejrene os som deres Administrationskontor, alle Ansøgninger, Protester og Klager blev sendt til os, for derfra, enten personligt eller skriftligt, at blive forelagt de russiske Myndigheder.

Vi klagede over sløsagtige eller tyvagtige Kommandanter, forlangte dem erstattet med andre, intervenerede for uskyldigt fængslede Krigsfanger, sørgede for, at Lønninger og Forplejningssummer blev indbetalt rettidigt og ikke, som i Begyndelsen

af mit Ophold derude, med Ugers, ja Maaneders Forsinkelse, og intervenerede stadigt hos Regeringen for at faa Brændsels- og Forplejningsrationerne forhøjede.

Enhver vil kunne forstaa, hvad dette økonomisk betød for Fangerne; f. Eks., at en Forplejningsration blev forhøjet med blot 10 Kopek om Dagen pr. Mand beløb sig, for Fangerne i Sibirien, til c. ½ Million Rbl. om Maaneden, eller som ved en Lejlighed i det sidste Halvaar af mit Ophold derude, da Priserne steg med Kæmpeskridt, lykkedes det os at faa en Forhøjelse af en Rubel pr. Mand om Dagen, hvilket blev c. 5 Millioner Rubler om Maaneden, og dette sidste paa et Tidspunkt, hvor vi af egne Midler kun havde c. ½ Million Rubler om Maaneden.

Jeg nævner her den danske Regerings Arbejde derude, for at vise, hvor meget værre Krigsfangernes Stilling nu er, da ingen udenforstaaende neutral Magt varetager deres Interesser.

De første tre Aar af Fangenskabet var forfærdelige i deres monotone Ensformighed, kun afløst af de frygtelige Epidemier, som hver Maaned rev Tusinder af Kammeraterne bort, men det var dog ingen Ting imod de sidste tre Aars Lidelser.

Disse begyndte med Revolutionen i Februar 17, som havde en frygtelig Desorganisation indenfor Administrationen til Følge, hvilket resulterede i Ugers og Maaneders forsinket Udbetaling af Forplejningssummerne, eller fuldstændig Tilbageholdelse af samme.

Jeg husker f. Eks. Lejrene ved Blagoweschtschensk, hvor under mit første Besøg i Efteraaret 17 Krigsfangerne ingen Forplejningspenge havde faaet i over tre Maaneder, men kun et lille Forskud i Produkter, saa lille, at de netop kunde holde Livet oppe, hvad der foraarsagede flere hundrede Skørbugstilfælde.

Det hed sig, at dette Forskud venligst blev givet af Kommandanten personligt, men ved nærmere Undersøgelse viste det sig, at Pengene forlængst var udbetalt til Kommandanten, og at denne kun forsøgte at berige sig paa de stakkels Fangers Bekostning, i Haab om, at Uordenen vilde blive saa stor, at han ikke behøvede at aflægge Regnskab.

Denne Kommandant fik vi imidlertid fat i, men der var Masser af lignende Tilfælde, som gav Anledning til maanedlange meningsløse Lidelser for Tusinder af Krigsfanger.

Under den næste Revolution i Vinteren 17—18, da Bolschevikerne tog Magten, blev flere Tusinde Krigsfanger dræbte, dels ved Bombardement af Byerne og Lejrene og dels ved røveriske Overfald.

Dette var en Rædselsbølge, som gik hen over Sibirien fra Vest til Øst; jeg glemmer aldrig Bombardementet paa Irkutsk, det varede uafbrudt i 9 Døgn, og da det var færdigt, var en fjerde Del af Byen skudt ned eller brændt ned, og altid gik det mest ud over Fangerne.

Derefter fulgte igen en Tid med fuldstændig Opløsning i alle Administrationerne; Krigsfangerne blev proklameret frie Borgere, hvilket i første Øjeblik vakte vild Glæde, derefter fuldstændig Forvirring, da det jo praktisk talt kun betød Ophævelse af Russernes Forpligtelser overfor Krigsfangerne. Hvor skulde disse ulykkelige Tusinder gaa hen, hvad skulde de leve af, uarbejdsdygtige, ukendte med Forholdene, som de var, og dertil midt i denne kaotiske Forvirring.

Det var frygtelige Maaneder af Frihed, i Særdeleshed for de syge og svage, de ubemidlede, Lægerne og naturligvis ikke mindst for Officererne, som var uglesete og mistænkte af Bolschevikerne.

Resultatet var Hunger og Lidelser, Forfølgelser, Mishandlinger og Sygdomme — Kønssygdomme —, der var Lejre, hvor der efter denne Frihed blev konstateret over 2000 Syfilistilfælde.

Det var en frygtelig anspændende Tid for os Delegerede, — vel sad Hovedkommissariatet for hele Sibirien i Irkutsk, men de lokale Kommissariater i de andre Byer lystrede ikke Ordre fra Irkutsk, saa efter at vi havde faaet Hovedkommissariatet i Irkutsk til at indse, at denne Passivitet overfor Krigsfangerne var det rene Mord, maatte vi rejse fra By til By for at forhandle med hvert enkelt Kommissariat for sig om Ordningen af Fangernes Forhold.

Det varede imidlertid ikke længe, inden Situationen igen forandrede sig og traadte ind i en ny Fase. Soldaterne, som nu havde taget Magten, men var mætte af at plyndre Bourgeoisiet og trætte efter fire Aars Fronttjeneste, forsvandt lidt efter lidt hjem til Landsbyerne. Den røde Armé bestod derefter udelukkende af alle de daarlige Elementer, som Kommissærerne slet

ikke kunde styre. Overfald og Plyndringer hørte til Dagens Orden.

For at skaffe noget bedre Materiale til Arméen og ogsaa af politiske Grunde, paabegyndtes nu, efter Ordre fra Moskov, en ivrig Agitation i alle Lejrene, for blandt Fangerne at hverve nyt Mandskab.

Denne Agitation udartede inden ret længe til ligefrem Tvangsmobilisation og Mishandling af Krigsfangerne, som ønskede at forholde sig neutrale.

Som Regel blev Lejrene delt i to Dele, den ene for de neutrale og den anden for de i den røde Armé indtraadte Krigsfanger; disse sidste kaldte sig for Internationalister, og for Agitationens Skyld var det naturligvis indrettet saaledes, at Internationalisterne fik en glimrende Forplejning, medens de neutrale Krigsfanger ligefrem sultede. Det blev endogsaa Delegationerne forbudt at yde disse nogensomhelst materiel Hjælp, saa paa den Tid maatte vi ofte, ved Hjælp af Bestikkelse, ved Nattetid smugle Fødevarer ind i Lejrene.

Vi gjorde alt, hvad der stod i vor Magt, for at understøtte Krigsfangerne, men Nøden og Mishandlingerne var saa forfærdelige, at vi kun delvis kunde hjælpe dem.

Hvad disse Tusinder gennemlevede i Foraaret 18, kan slet ikke beskrives. Dagligt modtog vi Telegrammer fra alle Egne, mange Dagsrejser borte, om øjeblikkeligt at sende en Delegeret til Hjælp. Jeg husker, da jeg kom til Lejrene ved Verchni Udinsk, hvor c. 4000 Krigsfanger var interneret, havde den russiske Garnison (omtrent 2000 Rødgardister) dræbt alle de russiske Officerer, plyndret Krigsfangelejrene og dræbt en halv Snes Fanger, men det værste var, at de samtidigt havde givet Krigsfangerne fri, uden at tænke paa Følgerne.

Disse ulykkelige Mennesker havde allerede i 6 Dage inden jeg kom, maattet klare sig selv, som de bedst kunde, havde solgt Klæder og Værdisager, for blot at holde den værste Sult borte. Uden Vaaben kunde de jo ikke forsvare sig, og hver Nat blev enkelte af Barakkerne overfaldet af fuldt bevæbnede Bander, som hver Gang plyndrede og mishandlede Fangerne.

Da der ikke fandtes nogensomhelst Kommando eller Administration, med hvem jeg kunde forhandle, fik jeg ved Hjælp af

Krigsfangerne kaldt en 7—800 Rødgardister sammen til et Møde i Teatersalen, hvor jeg, efter at have holdt et langt Foredrag for dem, fik dem til at vælge en Komité til Administration af alle Forplejningssagerne. Jeg blev der nogle Dage, til Hovedkommissariatet i Irkutsk fik sendt andre Officerer derned.

Derfra rejste jeg til Lejrene ved Nischni Udinsk, tre Dagsrejser borte. Ved min Ankomst dertil viste det sig, at ogsaa der regerede Rødgardisterne, alle de af Kommissariatet ansatte russiske Officerer var flygtede, hvorefter Rødgardisterne havde givet det krigsfangne Mandskab Frihed, dog sørgede de for deres Forplejning, men Officererne, c. 1400, mest ældre Herrer, var strængere indespærret end nogensinde. De var stadigt Genstand for Mishandlinger, der havde været de raaeste Husundersøgelser hos hver enkelt, hvorved alle deres Penge, Værdigenstande og Klæder var frataget dem, man havde yderligere ogsaa bortjaget alle Officerstjenerne og andre Arbejdere, saa de gamle Herrer selv var henvist til at vaske, gøre rent og lave Mad; dette var imidlertid ikke det værste, men samtidig havde man sat dem paa Strafferationer, — en Femtedel af almindelig Ration — altsaa kun en Femtedel Pund Brød om Dagen og andre Ting i Forhold til dette.

Det var forfærdeligt at se disse fortvivlede Mennesker, som ganske forsvarsløse maatte lade sig sulte ihjel.

Jeg opsøgte naturligvis straks det lokale selvbestaltede Kommissariat og optraadte saa kraftigt med mine Protester, at jeg blev kastet i Fængsel. Det lykkedes mig imidlertid, ved Hjælp af Internationalisterne, ret hurtigt at komme fri og efter lange Forhandlinger at faa Forholdene nogenlunde regulerede.

Jeg nævner kun disse to Eksempler, men der var hundreder af lignende Tilfælde, og Maaneder igennem forefaldt dagligt Overgreb og Mishandlinger, hvilke Lidelser sammen med den evige Usikkerhedsfølelse virkede deprimerende paa Krigsfangerne.

Lidt efter lidt kom der dog en Smule Orden i det hele, og straks efter den Brest-Litauske Fredsslutning paabegyndte Bolschevikerne saa smaat en Evakuering af Krigsfangerne. — Det viste sig imidlertid hurtigt, at de Ledende, som den Gang var i Sibirien, slet ikke magtede denne Opgave; en halv Snes Tog

blev afsendt fra det yderste Østsibirien, men naaede ikke langt, da Desorganisationen var saa stor, at flere af Togene stod stille mange Dage imellem to Forplejningsstationer, uden at der paa anden Maade blev sørget for Forplejningen.

Vi maatte da nedlægge en kraftig Protest, hvorefter Evakuationen blev standset, indtil den danske Delegation en Uge senere overtog al Forplejning af Fangerne fra Lejrene til den tyske Grænse. Vi organiserede hurtigt Evakuationskomitéer af dygtige Fagfolk blandt Fangerne, indrettede Køkkenvagoner og Bagerier og købte Produkter, og ikke 14 Dage senere afgik det første Hold Invalider paa c. 1000 Mand, med egen Køkkenvagon og med Produkter til en Rejse paa 3 Uger.

Det lykkedes os i Løbet af de første Uger at faa afsendt 7 Hold eller omtrent 7000 Mand, alle Invalider, men desværre naaede ingen af dem at komme hjem, da netop paa den Tid den næste store Rystelse gik over Sibirien — Czechernes Opstand —, som efter et Par Maaneders svære Kampe endte med Bolschevikernes Fald og Indsættelsen af Koltskaks Regering.

Disse Maaneder var om muligt endnu værre end nogen tidligere Periode for Krigsfangerne. Først det, at de nu alle med et Slag mistede enhver Udsigt til, i en overskuelig Fremtid, at komme hjem. Dernæst at de — fordi c. 10 pCt. af Fangerne var traadt ind i Bolschevikernes Hær, ikke fordi de var Bolscheviker, men for at faa Mad og Frihed — af Russerne og Czecherne blev forfulgt og mishandlede som Spioner og Fjender — det gensidige nationale Had gjorde sig naturligvis ogsaa gældende — og til Trods for at Overkommandoerne gjorde sit yderste for at holde Orden, blev der dog skudt og henrettet mange hundrede, maaske tusinde, uden væsentlig Grund.

Disse Borgerkrige og de lokale Opstande, som til Stadighed i de sidste tre Aar har hærget Sibirien, gav altid Anledning til Mishandling af de forsvarsløse Fanger, f. Eks. fra en Lejr ved Baikalsøen drev Bolschevikerne med Vaabenmagt c. 2000 Fanger ud til Fronten og tvang dem til sammen med de røde Tropper at kæmpe imod Czecherne, og trods alt, hvad vi gjorde for at redde dem, blev mindst Halvdelen dræbt.

Alle Fængslerne i Sibirien var i de første Maaneder efter Regeringsskiftet overfyldt med Krigsfanger; uden Grund blev en-

hver, der befandt sig udenfor Lejrene, kastet i Fængsel, og det tog os Maaneder af Rejser fra Fængsel til Fængsel med Interventioner og Protester til Myndighederne, inden de kom paa fri Fod igen, det vil sige indespærret i Lejrene igen, for nu begyndte en strængere Indespærringstid end selv under Czarregimets Tid.

Den Koltchakske Regeringsperiode, der varede i halvandet Aar, var en fortsat Tid af Lidelser for Fangerne; først den ganske unødvendige strænge Indespærring, sammen med den, under Bolschevikerne, næsten fuldkomne Opløsning af Lejrenes egne Organisationer som Skoler, Sport, Teatre og Lejrenes Centralbureau til Varetagelse af de fælles Interesser, og den deprimerede Tilstand, som Fangerne nu efter fem Aars Fangenskab befandt sig i, gjorde det muligt igen at faa organiseret et blot nogenlunde fredigt Lejrliv.

Dertil kom Revolutionen i Hjemlandet, som ogsaa gav Anledning til nationale Splittelser og Stridigheder indenfor Lejrene; det ene med det andet gjorde et fortsat Ophold der uudholdeligt. Med Sorg saa vi vore maanedlige Hospitalsrapporter, hvilke i denne Periode viste en saa stærkt stigende Procent af Sindssygetilfælde, at vi i næsten alle Lejrene maatte forlange særlige Barakker for disse syge.

Efter at det første halve Aars Forvirring nogenlunde havde sat sig, begyndte Nedgangsperioden for den Koltchakske Regering, som for Krigsfangernes Vedkommende særligt gav sig Udslag i en Fordyrelse af alle Produkter, en Fordyrelse som vel næppe er set noget andet Sted i Verden.

Da Størstedelen af de Produkter, som brugtes i Østsibirien, kom fra Kina og Japan og betaltes med japanske Yen, kan Kursfaldet paa Rublen i Forhold til Yen bedst illustrere Dyrtiden; i Vinteren 18—19 kostede en Yen 5 til 6 Rubler, medens en Yen i Vinteren 19—20 kostede indtil Rbl. 1800 — (et tusinde otte hundrede Rubler).

Selv om Regeringen i Almindelighed stillede sig forstaaende overfor vore Krav for Krigsfangerne og stadigt forhøjede Forplejningsrationerne, gik dette dog saa langsomt i Forhold til Prisstigningerne, at der faktisk i Lejrene herskede permanent Hunger.

Det var en frygtelig Tid for alle Fangerne, men i Særdeleshed dog for Lægerne og de udvalgte af Fangerne, der forestod Lejrenes Interesser; disse havde det tunge Ansvar at skulle organisere Sulten og samtidigt finde Midler til at forbedre Forholdene.

Der blev organiseret Industri i Lejrene, og det lykkedes at skaffe Tilladelse til frit at sælge disse Varer over hele Landet.

Det var forbavsende at se, hvad Fangerne kunde lave, med selvlavet Værktøj; der var Møbelindustri, Børstenbinderarbejde, Lædervarer, ja alt lige til Nürnbergerkram, og naar man paa den Tid kom i Lejrene, saa man alle nogenlunde raske beskæftigede. Selv gamle, af Fangenskabet nedbrudte Stabsofficerer sad fra Morgen til Aften med rystende Hænder og stoppede Cigaretter, for at tjene til et strængt nødvendigt halvt Pund Brød ekstra om Dagen.

Det var en aldeles ubeskrivelig Nød, og den mentale Tilstand hos Fangerne forværrede sig for hver Maaned. Jeg forsikrer, at naar man i Efteraaret 19 besøgte Lejrene, fik man det Indtryk, at det snarere var en Galeanstalt end en Krigsfangelejr, man var kommen ind i.

I Vinteren 19—20, da Koltchaks Regering faldt og Borgerkrigen for fjerde Gang væltede hen over Lejrene, kulminerede Krigsfangernes Lidelser.

Atter blev Tusinder dræbt og Fængslerne fyldt; Administrationerne opløstes og dermed indstilledes Forplejningerne; det var igen det samme fortvivlede Kaos som ved de tidligere Regeringsskifter.

Delegationerne fordelte skyndsomst deres sidste Midler imellem Lejrene for at afhjælpe den første Nød, og til Trods for, at alle Udlændinge straks forlod Sibirien, forblev de danske Delegationer paa deres Post, til en Maaned efter at Bolschevikerne havde overtaget Regeringen, men saa forlod ogsaa vi Sibirien, da den danske Regering havde indstillet sit Arbejde for Krigsfangerne.

Mærkeligt nok tog Fangerne den sidste Omvæltning med nogenlunde Ro, da de haabede, at de med Bolschevikerne vilde faa Forbindelse med Hjemlandet over Rusland og dermed faa Udsigt til at komme hjem, men hvorledes de nu føler det, hvor

de, trods alle Forhaabninger, staar overfor at skulle gennemleve en 7de Vinters Rædsler, vil enhver kunne forstaa.

Saa længe den danske Regering havde sine Delegationer i Sibirien og Rusland, havde Krigsfangerne den Tryghedsfølelse, at de igennem dem kunde faa den første Hjælp, og at de igennem dem stod i Forbindelse med deres Hjemland. Alene hvad det betød som moralsk Støtte, maa staa enhver klart.

»Dannebrog«, vort kære, smukke Flag, som altid vajede over Delegationerne og Konsulaterne, var for Krigsfangerne Fredstegnet — Samlingsstedet — Hjælpen!

Mange Aar er gaaet siden »Dannebrog« sidst var i Krig, men faa her hjemme ved, at under de skiftende Borgerkrige i Sibirien, i de kritiske Øjeblikke, naar Krigen bevægede sig hen over Lejrene, blev, paa indtrængende Opfordring fra Fangerne, Dannebrog sammen med Røde Kors Flaget hejst over Lejrene, ikke som et Krigsbanner, men som et Fredstegn til Beskyttelse for de Tusinder forsvarsløse.

Nu er al officiel Hjælp i Rusland og Sibirien indstillet, men i Anerkendelse af den værdifulde Støtte, Danmark har ydet Krigsfangerne i de sidste tre Aar, har østrig-ungarske Kvinder henvendt sig til Kvinderne i den danske Rigsdag med et indtrængende Opraab til Danmark om Hjælp!

Resultatet var Dannelsen af »Danaktionen«, men netop som denne havde paabegyndt sin Virksomhed, kom Efterretningen om, at Nationernes Forbund havde overdraget Professor Fridtjof Nansen at sørge for Krigsfangernes Hjemsendelse.

»Danaktionen« satte sig derefter i Forbindelse med Fridtjof Nansen, der meddelte, at alle de forskellige Regeringsmidler, som er stillet til hans Disposition, er Midler, som er givet som Laan til de Stater, der faar deres krigsfangne Undersaatter hjem, og som kun maa bruges til Evakuationen af Fanger fra den russiske Grænse og hjem, men at han ingen Penge har til det absolut nødvendige Hjælpearbejde i selve Rusland og Sibirien for at holde Livet oppe *i de ulykkelige, som maa blive der den 7de Vinter, og glem ikke, at disse netop er de gamle, syge og Invaliderne.*

»Danaktionen« er sikker paa at komme det danske Folks Ønsker i Møde, naar den tager denne Sag op og beder alle om at

yde en Hjælp til at lindre Nøden for disse de »Ulykkeligste af alle Ulykkelige«, som nu skal fejre den 7de Jul i Fangenskab Tusinder af Mile fra deres Hjem.

»Danaktionen har, som et selvstændigt Led i Nansen-Aktionen, bestemt sig til straks at sende en Delegeret til Rusland for helt ude ved den sibiriske Grænse at aabne en Hjælpestation, hvilken derfra i første Række skal hjælpe Hospitalerne og understøtte de nødlidende under Evakuationen fra Sibirien. Til Leder af dette Arbejde har »Danaktionen« været saa heldig at sikre sig Statsraad Koefoed, som lige er hjemkommen fra Sibirien efter tre Aars Arbejde for Krigsfangerne, og som derfor har alle Betingelser for at kunne gennemføre dette Hverv.

Alle Pengemidler, Klæder, Fødevarer og Medikamenter vil blive direkte fordelte til Fangerne af »Danaktionen«s egne betroede Delegerede, saa der er fuld Garanti for, at de indkomne Gaver vil blive fordelte netop til de Fanger, som er mest trængende, særligt de syge og svage.

»Danaktionen« nærer det sikre Haab, at det danske Folk, naar det er blevet oplyst om de ulykkelige, fortvivlende Forhold, hvorunder Krigsfangerne vedvarende lever, vil hjælpe saa rigeligt, at »Danaktionen« i Vinter kan udsende flere Hjælpeekspeditioner, saa at de endnu efterladte Krigsfanger ikke bliver skuffet i deres Tillid til, som hidtil, naar Nøden var størst, at faa virkelig Hjælp fra Danmark.

I. S. Møller-Holst,
fhv. dansk Vicekonsul i Irkutsk.